

УДК 371.315:821

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Розман І.,
м.Мукачєво

Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») [5] визначено стратегічні завдання, які полягають у формуванні освіченої, творчої особистості, становленні її фізичного і морального здоров'я, наданні пріоритетності розвитку людини, відтворенні і трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків. Чільне місце у вирішенні цих завдань відводиться літературній освіті учнів, зокрема навчальній дисципліні «Зарубіжній літературі» [2].

На уроках літератури закладаються найважливіші соціально-моральні уявлення й орієнтири. Вивчення літератури сприяє формуванню громадянськи зрілої, активної, творчої особистості. Учитель-словесник покликаний допомогти учням збагнути духовний світ різних народів, вчити їх визначати національну своєрідність та загальнолюдську цінність вершинних творів світової літератури, виховувати повагу до високих духовних надбань людства та українського народу зокрема, прищеплювати навички культури читання. Одним із ефективних шляхів досягнення цієї мети є реалізація одного із важливих дидактичних принципів навчальної діяльності – наочності навчання; удосконалення різновиду наочних засобів навчання – логічних схем-конспектів; розширення функціонального поля логічних схем-конспектів у вивченні літератури. На наукових конференціях, на сторінках фахових періодичних видань неодноразово порушувались питання методики викладання курсу «Зарубіжна література», зокрема, ефективності поєднання слова і наочності у вивченні літератури (вирішенні проблеми аналізу художнього твору, опануванні біографії письменника, питань теорії та історії літератури).

Проблема використання традиційної наочності на уроках літератури висвітлювалась у працях Л.Якушиної, З.Старкової, В.Гречинської, Є.Глуценко, А.Коржупової та інших. Але меншою мірою в методиці викладання літератури йшлося про застосування наочності у вигляді схем. У працях методистів М.Рибникової, В.Голубкова, М.Кудряшова, З.Рез лише згадується про доцільність використання наочних засобів на уроках літератури, зокрема, таблиць і схем. У роботах О.Бандури, О.Лук'янової, С.Лук'янова, С.Мещерякової, Я.Теміз відомості з теорії літератури систематизовано і представлено у схемах і таблицях. Поради щодо цього містить посібник для учнів 10-го класу І.Фогельсона [6; 7].

Цим поки що обмежується наукове висвітлення проблеми. Наочність у вигляді схем сьогодні використовується вчителями-практиками здебільшого для фіксації зв'язків і залежностей в ході аналізу художнього твору, у вивченні питань історії й теорії літератури. Брак методичних матеріалів призводить до створення та використання схем з порушенням логіки розбору художнього твору.

Останнім часом зросла роль нетрадиційної наочності у вивченні зарубіжної літератури [3]. Експериментально доведено, що логічні схеми-конспекти як різновид схематичної наочності можна використовувати на всіх етапах вивчення художнього твору, але найдоцільнішим видається їх застосування на етапі аналізу художнього твору. Робота з ЛСК із зображенням структури твору, композиційних особливостей, розвитку сюжетної дії, системи образів, еволюції характеру героя, конфлікту твору у розвитку, причинно-наслідкових зв'язків між подіями і вчинками героя значно економить навчальний час для детальнішого вивчення поетики твору. Схема за допомогою умовних знаків розкриває суттєве, унаочнюючи складні зв'язки, залежності, внутрішню логіку предметів і явищ, які вивчаються на уроці. Технологія складання схеми передбачає виділення головної думки, навколо якої групуються смислові елементи, які прямо чи посередньо пов'язані з головною думкою, це аргументи та ілюстрації. Іноді буває ще й висновок, який найчастіше збігається з головною думкою. Усе це подається на схемі у вигляді знаків-сигналів (графічних, словесних, малюнків), розташованих у логічній послідовності [8; 9].

Забезпечити ефективне використання схематичної наочності можна, навчивши учнів працювати зі схемою на уроці і вдома (декодувати зміст ЛСК, скласти їх самостійно). Ця робота сприятиме виробленню вмінь і навичок аналізувати текст, структурувати його, систематизувати, узагальнювати, кодувати навчальний матеріал у вигляді схематичних опор.

Пристаючи до складання ЛСК, потрібно завчасно розбити зміст навчальної теми на смислові частини. Смисловий блок схеми складатиметься із головної думки, аргументів та ілюстрацій на її підтвердження. Отже, спочатку потрібно провести «сортування» навчального матеріалу (стракувати його). Ця робота полягатиме у вилученні головної думки, знаходження аргументів та яскравих інструментів у межах кожної смислової частини тексту [1].

Для того, щоб змоделювати схему, потрібно дібрати знаки – сигнали у відповідності із задумом, розмістити їх на папері за логікою руху міркувань надати зображенню естетичної форми.

За засобами зображення ЛСК розподіляються на оригінальні і трафаретні. У готовому вигляді ЛСК подається за умови вивчення складного матеріалу та з метою економії навчального часу. У напівготовому вигляді ЛСК подається в ході евристичної бесіди або для виконання роботи по її завершенню учнями (у класі чи вдома) після уважного прочитання всього твору або його окремого розділу, що має сприяти створенню проблемної ситуації, викликати зацікавленість в учнів. Дібір і вміщення в ЛСК ілюстрацій значно перевантажить її зміст, тому ілюструємо тільки один аргумент «Масштаб особистості», який видається найскладнішим. Інші аргументи позицій логічних блоків ЛСК учні ілюструють самостійно. Завершено ЛСК висновком, який витікає із змісту ЛСК. Багатоваріантність застосування ЛСК створює умови для підвищення ефективності вивчення літератури, тому що вносить різноманітність у навчальний процес, сприяє активнішому сприйняттю, розумінню і запам'ятовуванню навчального матеріалу. Більшість учителів усвідомлює важливість проблеми використання наочності у вивченні літератури, схематичної наочності як її різновиду, застосування якої дає змогу зекономити й чітко розподілити навчальний час, зосередитись на головному, найбільш значущому, дати напрямок логічному ланцюжку міркувань. Вбачають у роботі зі схемою можливість сприяти розвитку абстрактного, логічного, асоціативного мислення учнів, умінь і навичок систематизувати та узагальнювати вивчене. Серед причин, які перешкоджають впровадженню цього засобу навчання, вчителі виділяють такі:

- брак технології складання зорових опор;
- нерозробленість методики варіативного використання схематичної наочності на уроках літератури.

Школярі-старшокласники виявляють певний інтерес до вивчення літератури за допомогою схематичної наочності. Більшість учнів вважає доцільним використання схем, які складаються на уроці за їх участю і потребують консультацій щодо складання та використання зорових опор. Опорні схеми повинні являти собою прості, зрозумілі і наочні схеми навчального матеріалу. В опорних схемах повинні бути показані основні поняття і зв'язки між ними, наведені приклади географічних назв. Опорні схеми можуть бути виготовлені попередньо на картці, або на класній дошці, або можуть створюватися разом з учнями під час пояснення нового матеріалу. Як показує досвід, кращого результату у викладенні досягають ті вчителі, котрі правильно організують роботу по систематизації знань учнів і складанню схем-конспектів. Вже під час пояснення нового матеріалу учні повинні сприймати його в структурно-логічній послідовності і цілісності.

Тому, головна мета вчителя на даному етапі уроку – навчити учнів паралельному запису (конспектуванню) навчального матеріалу. Цю роботу вчителя можна звести до наступних моментів. Роки експериментальної роботи, пошуки, помилки, удачі дали можливість визначити загальні

рекомендації щодо складання ЛСК:

1. ЛСК повинен відповідати смисловій структурі навчального матеріалу, складається з головної думки (думок) і службових елементів (аргументів, ілюстрацій, висновків), які формують логічні блоки.

2. Якщо ЛСК складаються з декількох логічних схем, що відповідають структурі навчального матеріалу, то кожен з блоків повинен бути виразно виділеним, адже на уроці може бути передбачена як групова, так і індивідуальна робота учнів з окремими блоками схеми.

3. Варто подолати спокусу включати в ЛСК надто багато опор у вигляді знаків-символів. Перевантаження схеми ускладнює її розкодування, письмове відтворення її учнями й оперативну роботу з нею.

4. Треба уникати одноманітності у використанні графічних зображень, щоб схеми розрізнялися між собою. Це полегшує їх запам'ятовування. Урізноманітнити унаочнений навчальний матеріал можна завдяки зміні шрифту, розташуванню логічних блоків, введенню у схеми елементів малюнку (образу, символу), які б були пов'язані зі змістом твору, або наданню, розташуванням блокам певної форми (коло, квітка, кіноплівка). Надзвичайно вдалим прийомом зображення навчального матеріалу може бути матеріалізація метафори, що яскраво і влучно розкриває його головну думку.

Для того, щоб виділити особливо важливі знаки-символи в ЛСК, використовуються різні кольори, але їх не повинно бути багато (не більше трьох), тому що зайва пістрявість дратує зір, а тому погіршує запам'ятовування. Приступаючи до складання ЛСК, слід завчасно розбити зміст навчальної теми на смислові частини (визначити головні думки цих смислових частин навчального матеріалу).

Моделювання схеми – це вибір знаків-символів, розташування їх на папері відповідно до логіки розвитку думки, надання зображенню естетичної форми. Знаки-символи у вигляді найбільш уважних геометричних фігур та словесні розташовуються від своєї конкретної функціональної ролі (показ різноманітних процесів, зв'язків відношень).

Складаючи ЛСК, необхідно звернути увагу на те, що логічні схеми – конспекти поділяються за таким принципом: різновид № 1 – послідовність процесів; різновид № 2 – відношення цілого до його рівноправних смислових частин; різновид № 3 – одночасність протікання процесів по відношенню до цілого; різновид № 4 – взаємозалежність частин цілого; різновид № 5 – зв'язки між предметами, явищами, поняттями. Сучасні технології викладання зарубіжної літератури в школі, за думкою науковців, досліджують взаємозв'язки при вивченні літературознавства з іншими науковими дисциплінами: мистецтвознавством, філософією, фольклористикою, психологією, економікою, теологією, соціологією, етикою, математикою, кібернетикою.

Варто наголосити, що процес сприймання учнями творів зарубіжної літератури має певні труднощі, пов'язані зі специфікою читання перекладних літературних текстів, які репрезентують особливості духовного розвитку інших національних традицій. Незважаючи на актуальність означеної проблеми для української школи, теоретичне

обґрунтування і практичне впровадження методичної системи формування широкої читацької активності школярів у процесі вивчення зарубіжної літератури ще не знайшли свого необхідного висвітлення в концептуальних методичних розробках. Використання логічних схем-конспектів як різновиду схематичної наочності у процесі вивчення зарубіжної літератури має суто практичне спрямування.

В ньому розкрито основні принципи структурування, систематизації та кодування навчального матеріалу за допомогою знаків-сигналів. Визначено функції структурування навчального матеріалу, які відіграють важливу дидактичну роль. Доведено, що структурований навчальний матеріал шляхом здійснення різних розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) приводиться у певну систему; розташований у певній послідовності за допомогою знаків-сигналів (символічних, графічних, візерункових, словесних) може бути представлений у вигляді зорової опори, яка сприяє осягненню структури цілого, усвідомленню зв'язків і залежностей його структурних елементів. На уроках зарубіжної літератури необхідно ознайомити учнів із класифікацією ЛСК за засобом зображення; за призначенням; за змістом зображеного; за обсягом зображеного; за етапами вивчення художнього твору.

Класифікація логічних схем-конспектів подається з метою створення чіткого уявлення про інформаційно-ілюстративне поле цього різновиду схематичної наочності, визначення кола оперативної лексики, необхідної для опису методики використання ЛСК на уроках зарубіжної літератури. Учні повинні звернути увагу на етапи роботи з ЛСК, а саме: підготовчий, який вимагає виконання таких операцій як визначення мети використання та змісту ЛСК; розробки логічних схем-конспектів за авторською технологією; розробки системи завдань, які мають виконуватися з опорою на ЛСК. Пропонується орієнтовний зміст ЛСК відповідно до етапів вивчення художнього твору, що на підготовчому етапі має полегшити роботу вчителя в добірї матеріалу до створення ЛСК і визначенні етапу вивчення художнього твору, де буде застосована ЛСК. На етапі реалізації ЛСК пропонуються варіанти використання оригінальних і трафаретних логічних схем-конспектів.

Необхідно конкретизувати виконання практичних завдань із використанням трафаретних ЛСК на матеріалі творів зарубіжної літератури, що вивчаються в 9-11-х класах загальноосвітньої школи. Методика використання розроблених автором дослідження оригінальних ЛСК подається за схемою: клас; тема уроку; тип ЛСК (за класифікацією); назва ЛСК; мета використання; етап вивчення художнього твору; навчальна ситуація; варіант роботи на етапі реалізації ЛСК (відповідно до визначених етапів роботи з ЛСК); технологічний та методичний коментар.

Методичний коментар доповнюється системою завдань, які мають бути виконані з опорою на ЛСК. На заключному етапі роботи з ЛСК виконуються творчі завдання, залікові та тематичне оцінювання знань, орієнтовний перелік яких подається в описі попереднього етапу. ЛСК як різновид схематичної наочності виконує багатофункціональну роль у навчанні: сприяє одержанню нових знань;

є засобом пошуку істини шляхом проб і помилок; засобом узагальнення знань, їх міцного засвоєння, активізації розумової діяльності учнів, стимуляції їхньої навчально-пізнавальної діяльності у вирішенні проблемних питань; є засобом формування умінь і навичок структурування та систематизації навчального матеріалу, що значно підвищує ступінь готовності учнів до самоосвіти; засобом ілюстрації навчального матеріалу.

Застосування логічних схем-конспектів дає змогу удосконалити вивчення художнього твору на етапі аналізу. Доцільним є використання ЛСК у процесі компаративного аналізу художнього твору. Зображення спільного і відмінного на схемі при зіставленні двох і більше творів значно полегшує пошук аргументів та ілюстрацій на підтвердження загальних висновків. Використання логічних-схем конспектів для вивчення зарубіжної літератури має багато переваг від іншого наочного матеріалу:

- робота з ЛСК (із зображенням структури твору, композиційних особливостей, розвитку сюжетної дії, системи образів, еволюції характеру героя, конфлікту твору у розвитку, причинно-наслідкових зв'язків між подіями і вчинками героя тощо) значно економить навчальний час для детальнішого опрацювання художніх особливостей твору;
- використання ЛСК - засіб урізноманітнення подання навчального матеріалу для зменшення втомлюваності учнів;
- система ЛСК є цікавим дидактичним матеріалом для організації самостійної роботи учнів;
- оригінальні ЛСК концептуального змісту (розроблені до одного твору з врахуванням його специфіки) можуть слугувати структурним каркасом уроку або системи уроків, оскільки окреслюють коло питань, які мають бути розглянуті протягом одного уроку або вивчення теми в цілому;
- експериментально доведено, що використання ЛСК сприяє міцному засвоєнню навчального матеріалу;
- розроблена технологія складання, система ЛСК для вивчення творів зарубіжної літератури за програмою 9-11-х класів, методика їх використання дає учителю-словеснику теоретичний і практичний матеріал для самостійного виготовлення схематичної наочності, а також використання ЛСК, розроблених автором дослідження (за умови погодження вчителя з варіантом тлумачення художнього твору) за пропонованою ним методикою;
- робота з наочною є важливим інструментом під час розкодування будь-якої образно представлені інформації, залучає учнів до активної діяльності.

Отже, нами обґрунтовано й запропоновано методику використання логічних схем-конспектів (ЛСК) на уроках зарубіжної літератури у 9-11-х класах загальноосвітньої школи. Розглянуто методологічні засади використання наочності нового типу в навчанні. Розкрито теоретичні основи систематизації, структурування та кодування навчального матеріалу за допомогою знаків-символів.

Література та джерела

1. Матюшкіна Т.П. Використання логічних схем-конспектів як засіб підвищення ефективності вивчення зарубіжної літератури (10-11 кл) / Тетяна Павлівна Матюшкіна. – Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – 20 с.
2. Методика викладання зарубіжної літератури в школі [Текст]: Навчальний посібник / За заг.ред І.В.Малафіїк. – К.: КОНДОР, 2005. – 316 с.
3. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів-філологів / Леся Федорівна Мірошніченко. – К.: Ленвіт, 2000. – 231 с.
4. Наукові основи методики літератури: Науково-методичний посібник / За ред. Н.Й.Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 343с
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті // Вісник Київської обласної державної адміністрації. – 2002. – № 8. – С.3-4
6. Ничкало Н.Г. Сучасні тенденції у підготовці педагогів професійного навчання (міжнародний аспект та українські перспективи) / Неля Григорівна Ничкало // Педагог професійної школи: Зб. наук. пр. АПН України. Інститут педагогіки і психології професійної освіти та ін. – К., 2002. – Вип..3. – С.5-13
7. Педагогічна майстерність: підручник [І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.] / За ред. І.А.Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 424 с.
8. Пронкевич О.В. Формувати нерепресивну свідомість – шлях до ліберальної України / Олександр Вікторович Пронкевич // Зарубіжна література. – 1999. – № 11 (123), березень. – С.5-7
9. Сахаров А.Д. Мир через полвека / Андрей Дмитриевич Сахаров // «Saturday Rev Тревога и надежда» – М.: Интер-Верса, 1990. – 19 с.

В статті розглядаються окремі аспекти використання логічних схем-конспектів (ЛКС) на уроках зарубіжної літератури у 9-11-х класах загальноосвітньої школи. Розглянуто методологічні засади використання наочності нового типу в навчанні. Розкрито теоретичні основи систематизації, структурування та кодування навчального матеріалу за допомогою знаків-символів

Ключові слова: логічні схеми-конспекти, наочність, знаки-символи

В статье рассматриваются отдельные аспекты использования логических схем-конспектов (ЛКС) на уроках зарубежной литературы в 9-11-х классах общеобразовательной школы. Рассмотрены методологические основы использования наглядности нового типа в обучении. Раскрыты теоретические основы систематизации, структурирования и кодирования учебного материала с помощью знаков-символов/

Ключевые слова: логические схемы-конспекты, наглядность, знаки-символы/

The author of the article has considered particular aspects of logic-synopses (LCS) schemes use on the lessons of foreign literature in 9-11 grades of the secondary school. Methodological bases of use of visual aids of a new type in teaching process have been considered. Theoretical basis of systematisation, structuring and coding of an educational material with signs-symbols have been revealed.

Keywords: logic-synopses (LCS) schemes, visual aids, signs-symbols.